

Emlékezés Dessewffy Józsefre (1771-1843), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsi és tiszteleti tagjára

Remembering József Dessewffy (1771-1843), Member of the Directorate and Honorary Member of the Hungarian Academy of Sciences

Dessewffy József a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagja, jogász, országgyűlési követ, táblabíró és publicista 1771. február 13-án született Kriványban (Sáros vármegye). 1843. május 2-án hunyt el Pesten. Jelen volt a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje, a Magyar Tudós Társaság alapításánál. Aktív szerepe volt a Magyar Tudós Társaság alapszabályzatának előkészítésében és megszövegezésében. A Magyar Tudós Társaság 1830. november 11-én igazgatótagjának, a következő évben pedig, 1831. február 15-én tiszteleti tagjának választotta.

Dessewffy József a Magyar Tudós Társaság üléseit rendszeresen látogatta és tanácskozásain is aktívan részt vett. Kiemelendő, hogy Kazinczy Ferenc (1759-1831) barátja és pártfogója volt. Említést érdemel, hogy legszebb művei közé tartozik Kazinczy Ferenchez írt levele. Emlékbeszédet tartott br. Berzeviczy Vincze (1781-1834), a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja és gr. Illésházy István (1762-1838), a Magyar Tudományos Akadémia igazgató tagja felett.

Dessewffy József édesapja gróf Dessewffy István császári és királyi kamarás, édesanyja Vécsey Anna Mária volt. Mivel születése után nem sokkal édesanyja meghalt, nagynénje, Szirmay Karolina nevelte hazafias, patrióta szellemben. Kilencéves korában Kassán kezdte meg iskolai tanulmányait. Kassán Koppi Károly (1744-1801) tudós piarista szerzetes vette át nevelését, akit Kolozsvárra és Pestre is követett. Koppi Károly a tudományokat, különösen a magyar történelmet és irodalmat kedveltette meg Dessewffy Józseffel szónoki s költői tudományokban.

Dessewffy József Pesten a piaristák gimnáziumába járt. Zimányi Lajos, az igen művelt piarista szerzetes keltette fel érdeklődését az ókori klasszikus szerzők iránt. Valószínűnek tartjuk, hogy Zimányi Lajos ösztönzése játszott szerepet abban, hogy Marcus Tullius Cicero több munkáját is lefordította magyar nyelvre. Publius Cornelius Tacitus műveinek magyar nyelvre történő fordítására is vállalkozott.

Dessewffy József nem csupán nyelvtanulási célból tanulmányozta a klasszikus, görög-római ókor kiemelkedő képviselőinek munkáit. Munkáik ismerete nagymértékben befolyásolta gondolkodását, történelemismerete által is motivált elkötelezettségét a patriotizmus mellett.

A Pesti Egyetemen kitűnő tanárai voltak. Kreil Antal volt a filozófia (1784 és 1795 között), Dugonics András (1740-1840) a matematika, Friedrich August Clemens Werthes (1748-1817) az esztétika, Horváth K. János (1732-1799) a természettan, Mitterpacher (Mitterbacher) Lajos (1734-1814), az „Elementa rei rusticae” című, háromkötetes munka szerzője, a gazdaság-és műtan, Cornides Dániel (1732-1787) és Schönwisner István (1738-1818) az oklevél és heraldika valamint pénzügytan és Koppi Károly pedig a világtörténelem (1784 és 1796 között) professzora.

A bölcséleti tanfolyam elvégzését követően után Dessewffy József Kassára ment, ahol a jogakadémián jogi tanulmányokat folytatott.

Jogi tanulmányai befejezését követően, 1790-ben gróf Sztáray Mihály szabolcsi vármegyei főispánt kísérelte meg a Budán tartott országgyűlésen. 1792-ben országos hivatali vállalt és Fiumében Pászthory Sándor kormányzó mellett tiszteletbeli fogalmazó lett. A hivatali pálya azonban nem idegen volt számára. Itáliában töltött hónapokat. 1793 márciusában Rómában és Nápolyban is járt. Itáliából költészeti és művészeti ismeretekkel gazdagodva tért vissza Magyarországra.

1795-ben a Szabolcs vármegyei nemesi inszurrekció kapitánya volt a Campo Formió-i békeszerződés megkötéséig, melynek aláírására 1797. október 17-én került sor. Dessewffy József Magyarországra visszatérve hazáját tudósként és főnemesként egyaránt a vármegyét képviselve szolgálta. 1802-ben Sáros vármegye, 1805-ben és 1807-ben Zemplén vármegye, 1811-ben és 1825-ben pedig Szabolcs vármegye követe volt az országgyűléseken. Dessewffy Aurél országgyűlési követként a konzervatív szemléletű főnemesek jelentős képviselőjének számított.

1806. szeptember 25-én gróf Sztáray Leonorát vette nőül. Az 1807. évi rövid budai országgyűlésen tollvivő volt.

1830. április 19-én, mint az országos küldöttség egyik tagja, a sajtóról külön véleményt adott be, melyet később magyar nyelven kidolgozva 52 paragrafusra tagolt.

Felzólalásaiban különös figyelem tárgya volt a magyar nyelv ügye. A magyar nemzetiség (nemzet) ügyét, az alkotmánynál is előbbre valónak tekintette. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy Dessewffy József több alkalommal is hangot adott a magyar nyelv ügye melletti elkötelezettségének. Támogatta a magyar nyelven folyó oktatást, ügyintézését és törvénykezést (bíráskodást). Hivatkozott az 1830. évi VII. törvénycikkre a nemzeti nyelv használatáról, az 1836. évi III. törvénycikkre a magyar nyelvről és az 1840. évi VI. törvénycikkre (ugyancsak) a magyar nyelvről.

Jelen volt az 1830. évi pozsonyi országgyűlésen az országos bizottság tekintélyes tagjaként a sajtószabadság (Pressefreiheit) kérdésében különvéleményt fogalmazott meg. Sikrászállt a gondolat-, szólás- és vallásszabadságért. Komoly küzdelmet folytatott a cenzúra eltörléséért.

Ugyanakkor kritikusan szemlélte az új, általa túlzottnak, radikálisnak tartott eszméket, politikai gondolatokat. Bár a konzervatív eszmék, ideák propagálója volt, a mérséklet szükségességét hangsúlyozva a politikában. Bár sokszor a hivatalos, a kormány által képviselt politikát támogatta, bár még ellenfelei sem tekintették „aulikus” politikusnak. Alapvetően konzervatív politikai szemlélete miatt politikai ellenfelei nem egyszer erős kritikával illették. Gazdasági és politikai konzervativizmusa miatt támadta Széchenyi István Hitel című munkáját „A «hitel» cz. munka taglalatja” című írásában.

Védte a magyar alkotmányt, a sarkalatos törvényeket („leges cardinales”). Ugyanakkor erős kritikával illette az ősi alkotmány általa elavultnak tekintett intézményeit.

Dessewffy József leveleit még életében több lapban, folyóiratban, így a Tudományos Gyűjteményben, a Magyar Kurirban, a Hirnökben és a Figyelőben tette közzé nyomtatásban. Döbrentey Gáborhoz 1817 és 1821 között 11 levelét Ferenczy József közölte 1884-ben. Báró Barkóczy Lászlóhoz és Sárváry Pál debreceni tanárhoz írt levelének nyomtatásban való megjelenésére szintén elhunytát követően került sor.

Számos munkája kéziratban maradt fenn. Ezek közül csak kettőt kívánunk itt megemlíteni: „Egy-két szó a magyar nyelv és irodalom köztételéről a hazában”. 1808. és „Az avulni kezdő és a nagyon újítató írás módról és Epithaphium ad cineres Caroli Koppi”.

A Felvidék fővárosában, Kassán szándékozta a hazai irodalom központját létrehozni. Megalapította a Felső Magyarországi Minerva című, negyedévente megjelenő folyóiratot, melyet titkára, Dulházy Mihály szerkesztett. Ebbe a folyóiratba költeményeket, történeti, nyelvészeti s gazdasági cikkeket írt.

Dessewffy József verseket írt az Orpheusba, az Erdélyi Múzeumba, a Zsebkönyvbe, a Nefelejtsbe, a Regélőbe, a Szépliteraturai Ajándékba, a Zsebkönyvbe, az Aurórába, a Hebébe és a Budapesti Árvizkönyvbe. Prózai és költői írásai a Kulcsár Hazai s Külföldi Tudósításában, valamint mellék lapjában a Hasznos Multságokban, Pethe Mezei Gazdájában, a Társalkodóban, a Tudományos Gyűjteményben, a Hirnökben és a Magyar Tudós Társaság Évkönyveiben jelentek meg. Aktuális gazdasági kérdésekkel foglalkozott „A mezei gazdaság előmenetelét eszközölő fő módokról” című tanulmányában, melyet a Magyar Gazda című, széles körben ismert lapban publikált két részletben 1841-ben.

Dessewffy József számára súlyos gonddal jártak anyagi természetű családi ügyei. Bár tekintélyes, nagy értékű birtoktesteket örökölt elhunyt édesapjától, azonban ezek két millió forint adóssággal voltak megterhelve. Ezért komoly anyagi gondokkal kellett küzdenie egészen haláláig.

A Magyar Tudományos Akadémián 1844. május 15-én Toldy Ferenc (1805-1875), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, majd titoknok (főtitkára) és a bécsi (Osztrák) Tudományos Akadémia tagja tartotta fölötté a gyászbeszédet. Még ennek az évnek a végén, 1844. december 26-án Eötvös József (1813-1871), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, később az Akadémia elnöke mondta róla ugyancsak a Magyar Tudományos Akadémián az emlékbeszédet.

Dessewffy József életpályája, munkássága több kortársához hasonlóan elsősorban a politikai élethez, tevékenységhez kapcsolódik. Erre utalt Toldy Ferenc a Magyar Tudományos Akadémián 1844-ben tartott emlékbeszédében. Dessewffy József a XIX. század első felében a magyarországi jogászok körében tekintélynek örvendő jogásznak, elsősorban a közjog ismerőjének számított. Ismert volt munkássága német nyelvterületen is. A szépirodalom területén kifejtett munkássága ugyancsak általános elismerésnek örvendett Magyarországon.

Dessewffy József közjoggal is foglalkozó, igaz, nem monografikus igényű munkái és nyomtatott formában megjelent országgyűlési beszédei, melyek legtöbbször csak kivonatos formában állnak a kutatók rendelkezésére és nem utolsósorban kiterjedt levelezése ma is figyelmet érdemelnek.

Dessewffy József főbb munkái

Bártfai levelek. Írta Döbrentei Gáborhoz Erdélybe gróf Desőfi József 1817-ben. Sárospatak, 1818.; A „Hitel” cz. munka taglalata. Kassa, 1831. (ez a munka még ugyanebben az évben németül is, Ludwigh Sámuel fordításában, megjelent nyomtatásban: Kassa, 1831.); Ueber Pressefreiheit und Büchercensur im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf Ungarn.

Leipzig, 1831.; Hazánk egyik igen jeles főispánjának nyilván tett politikai hitvallása. Gr. Dessewffy József jegyzékeivel kiadta Fekete István. Buda, 1843.; Dessewffy József gróf irodalmi hagyományai. Kiadta Kazinczy Gábor. I-III. kötet. Pest, 1860–1864. (Levelezése Kazinczy Ferenczcel. 1793–1831. Második kötet; Gróf Dessewffy József munkái. III. kötet Levelek. 1812–43. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel kísérte Ferenczy József. Budapest, 1888.

Felhasznált irodalom

Báró Eötvös József emlékbeszéde. A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei. VII. 1842-1844.; Csengery A.: Egy pár vonás gr. Dessewffy József és Kazinczy Ferenc jellemzéséhez. In: Történeti tanulmányok és jellemrajzok. Budapest, 1884.; Ferenczy J.: Gr. Dessewffy József életrajza. Budapest, 1897.; Fenyő I.: Az irodalom republikájáért. Budapest, 1974.; Poór J.: Kényszerpályák nemzedéke. Budapest, 1988. és Poór J.: Politizáló művelt főúr. A fiatal Dessewffy József. In: Klasszika és romantika között. Budapest, 1990.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu